

IJODIY INDIVIDUALLIKNI YUZAGA CHIQARUVCHI KOMPONENTLAR TIG'IZLIGI, FRANS KAFKA AN'ANALARI VA ASAD DILMUROD IJODINING O'ZIGA XOSLIGI

*Toirova Zubayda Omongaldiyevna, Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi*

ПЛОТНОСТЬ КОМПОНЕНТОВ ВЫРАЖАЮЩИХ ТВОРЧЕСКУЮ ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ, ТРАДИЦИИ ФРАНЦА КАФКИ И ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ ТВОРЧЕСТВА АСАДА ДИЛЬМУРАДА

*Таирова Зубайда Омонгалдиевна, независимый научный
исследователь Ургенчского государственного университета
имени Абу Райхана Беруни*

THE DENSITY OF COMPONENTS THAT EXPRESS CREATIVE INDIVIDUALITY, TRADITIONS OF FRANCES KAFKA AND THE CHARACTERISTICS OF ASAD DILMURAD'S CREATIVE WORK

*Tairova Zubayda Omongaldievna, Independent researcher of the
Urgench State University named after Abu Rayhon Beruni*

<https://orcid.org/0009-0008-9321-1515>

e-mail:
toirovazubayda@gmail.com

Annatotsiya: Mazkur ilmiy tadqiqotda ijodiy individuallik tushunchasi va uni shakllantiruvchi asosiy komponentlar tahlil qilinadi. Xususan, XX asr modernistik adabiyotining yorqin namoyandasi Frans Kafka ijodidagi falsafiy-anglash mezonlari, mavjudotga nisbatan begonalik kabi g'oyaviy-estetik jihatlar chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, o'zbek zamonaviy adabiyotining iste'dodli vakili Asad Dilmurodning ijodiy uslubi Kafka an'analari bilan qiyosiy asosda ko'rib chiqilib, uning adabiy tafakkuridagi o'ziga xos poetik qiyofasi ochib beriladi.

Kalit so'zlari: badiiylik modusi, badiiy tasvir vositalari, badiiy qolip, muallif, hikoya, qahramon, badiiy obraz, adabiy streotiplar, ijodkor badiiy konsepsiyasi, polifoniya.

Аннотация: В данном научном исследовании анализируется понятие творческой индивидуальности и основные компоненты, ее формирующие. В частности, глубоко анализируются философские и концептуальные критерии в творчестве Франца Кафки, выдающейся фигуры модернистской литературы XX века, а также такие идейно-эстетические аспекты, как отчуждение от бытия. Также творческий стиль Асада Дильмурода, талантливого представителя современной узбекской литературы, рассматривается на сравнительной основе с традициями Кафки, раскрывая его неповторимый поэтический образ в литературной мысли.

Ключевые слова: художественный модус, художественные средства, художественная форма, автор, сюжет, герой, художественный образ, литературные стереотипы, творческая художественная концепция, полифония.

Abstract: This scientific study analyzes the concept of creative individuality and the main components that form it. In particular, the philosophical and conceptual criteria in the work of Franz Kafka, a prominent figure in modernist literature of the 20th century, as well as ideological and aesthetic aspects such as alienation from existence, are deeply analyzed. Also, the creative style of the talented representative of modern

Uzbek literature, Asad Dilmurod, is considered on a comparative basis with the traditions of Kafka, revealing his unique poetic image in literary thought.

Keywords: *artistic mode, artistic means, artistic form, author, story, hero, artistic image, literary stereotypes, creative artistic concept, polyphony.*

KIRISH. Insoniyat shu choqqacha bosib o'tgan hayot murakkabliklarini badiiy so'zga ko'chirar ekan, har bir yozuvchining olamni anglash va odamni anglatish manerasi o'ziga xos tarzda maromiga yetadi. Sayqallanib, saralanib, uning inson fenomeniga boshqacha nazarda munosabatga kirishishi – ijodiy individuallik pafosi bilan o'lchanadi, albatta! Buning negizida millat, xalq va odamlar tabiati, ularning maslagi, yashash a'moli kabi qator unsurlar bir butun yaxlitlik sari intiladi. Falsafiy-psixologik talqin hamda odamlararo munosabatlarni mavhumlikdan murakkablikka, oddiylikdan buyuklikka qadar olib chiquvchi shunday kriteriyalar mavjudki, badiiylarning qism va butun orasidagi uzil-kesil o'zgarishlarini tartiblashtiradi. Bu badiiy adabiyot modusida ijodkor dunyoqarashi hosilasi deb ham yuritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Frans Kafka an'analari va Asad Dilmurod ijodining o'ziga xosligi. G'arb adabiy tafakkurining pirovard maqsadida insoniyatning erkin va farovon hayot kechirish tamoyili aks etganligining shohidi bo'lamiz. Frans Kafka haqida so'z borganda bu zavol bilmas adabiyot har bir davrning tashxis barmog'i bilan o'z o'lchov manerasini dalolatlab bera olganligini tushunib yetamiz. Kafka an'analari nafaqat Asad Dilmurod, balki Nazar Eshonqul, Xurshid Do'stmuhammad, Ulug'bek Hamdam, Isajon Sulton, Shodiqul Hamro, Salomat Vafo kabi yozuvchilar ijodida yanada bo'y ko'rsatdi. Bu traditsiya Asad Dilmurodning "Rang va mehvar", "Xilvat" to'plamidagi bir-birini mutlaqo takrorlamaydigan hikoyalari timsolida yanada go'zal mohiyatga aylandi. "Bugun uning nomi voqelikni reallik qadar majozlashtirgan degan maqom olgan, XX asrda dunyo badiiy tasavvurini larzaga solgan ikkita buyuk adib – Joys va Bekket bilan bir qatorda sanaladi: bu adiblar adabiyotning tasvir chegarasini taxayulning imkoniyati qadar kengaytira olishdi, shu xizmatlari uchun adabiyotning "uch ma'budi" degan nomga sazovor bo'lishdi. Bugun mazkur uch nomni, garchi asarlarini o'qishmagan bo'lsa ham, bilmagan ziyolining o'zi yo'q. Hozir ularning iboralaridan, hikmatlaridan, majozlaridan tadbirkorlar ham, faylasuflar ham, siyosatchilar-u jurnalistlar ham,

olimlar-u voizlar ham, qalloblar-u tovlamachilar ham xuddi bu hikmatlarni birgalikda yaratishganday bemalol foydalanishadi, bu hikmatlarni ham o'zlariga va maqsadlariga xizmat qildirishga urinishadi"[7.272]. Darhaqiqat, Kafkalar avlodining bugungi kun dunyo adabiyotiga qoldirgan majoziy-ramziy poetik talqinlari hech qachon eskirmaydigandek. Odamni o'ylashga, fikrlashga, tafakkur sarhadlarini yanada kengaytirishga xizmat qilishi muhimligi oydinlashadi. Chunonchi Kafkalarining biz insoniyat botiniy go'zalligini ramzlar simfoniyasi bilan idrok etish muhimligini dalolatlab, har bir epizod va ramzlarda INSON erki va ozodligi, jamiyatga mansubligidan qat'i nazar baxt-u saodat rutbalarida yashash qaydnomasi yaqqol namoyon bo'ladi. Ayni paytda, Kafkalarining dunyoqarashidan sizib chiqayotgan olmos so'zlar, bebaho hikmatlar shodasi har bir fikrlovchi insonga baxt-u omad keltirishini hech qachon unutmaslik lozim! Shunday ekan, G'arb adabiy tafakkur durdonalarining Asad Dilmurod hikoya va yirik janrdagi asarlarida bo'y ko'rsatishi, unga ilhom bag'ishlashi, milliy adabiy qahramonlarni yaratishga rahbat oshirishi sinalgan hodisaligi ma'lum bo'ladi. Frans Kafkaning "Evrilish" hikoyasidagi jamiyatga mansub Gregor Zamza taqdiri "Qo'ng'iroq", "Armon qushlari" hikoyalaridagi badiiy-tasvir vositalari, insonning mifologiyaga oid qarashlarini, xarakterlararo o'ziga xos ifodalarni ko'z o'ngimizda gavdalanitiradi. Frans Kafka ijodiyotida "Evrilish" hikoyasi alohida bir mavqe kasb etadi. Hikoya muqaddimasiga e'tibor beraylik: "Gregor Zamza kunlardan birida ertalab notinch uyqudan uyg'onib, o'z to'shagida qo'rqinchli maxluqqa aylanib qolganligini sezdi. U orqa tomonidagi toshdek qattiq to'shda chalqancha yotar ekan, boshini xiyol ko'tarishi bilan o'zining qabariq, qo'ng'irtus, yoysimon tangachalar bilan bir tekis bo'laklangan, ko'rpasi arang ushlanib, salga sirpanib tushib ketishi mumkin bo'lgan qornini ko'rib turardi. Uning ko'p sonli, tanasining boshqa joylariga qaraganda majruh ingichka oyoqchalari ko'zi o'ngida bir-biriga chirmashib yotardi. "Menga nima bo'ldi?" o'yladi u. Bu tush emasdi. Xonasi haqiqiy, mo'jaz bo'lsa ham odatdagi xona, unga

yaxshi tanish to'rt devor ichida sukut saqlardi. Movut namunalari taxlab qo'yilgan stol ustida – Zamza kommivoyajer edi, u yaqinda bezakli jurnaldan qirqib olib, chiroyli tillarang ramkaga joylashtirgan surat osig'lik turardi. Rasmda mo'ynali shlyapada va boa (ayollarning mo'ynali yoki patli uzun sharfi) qaddini tik tutgan ayol o'tirgan holda tomoshabinga qo'llari yashiringan muftasini (qo'llar oldinda birlashtirilganda ular issiq bo'lishiga mo'ljallangan mo'ynali yoki jungli yengcha, qo'lqopning bir turi) uzatgan holda tasvirlangandi"[3.22-23]. Keltirilgan lavhaning o'zida Gregor Zamzaning hayoti bir hashoratga aylanib qolishi, ishlab yurgan vaqtida onasi, singlisi va dadasiga qanchalik kerak bo'lsa, bu maxluq shakliga kirganida keraksiz buyum kabi bo'lishiga ishora qilinmoqda. Har bir inson jamiyatda o'z missiyasini bajarar ekan, insonlik rutbasi, omadi va baxt-u saodati ufurib turganida atrofdagilarga, yaqinlariga qanchalik kerak bo'lsa, shunchalik qadrlil bo'lishini F.Kafka XX asr boshlarida tushuntirishga urinmoqda. Asli yahudiy oilasidan chiqqan Kafkaning butun umri azob-uqubatlarda o'tdi. Uning marom bilan o'tayotgan biror kunini eslash qiyin. Yozuvchi o'zining taqdirini o'zi oldindan ko'ra olgandek hikoyada omadsizliklar, baxtsiz hodisalarning uchrashi tamomila yangicha tasvir moduslarida ramziy-majoziy, mifologik kartinalarda ifodasini topadi. Kafka tabiatidagi to'g'riso'zlik kuchliligi, maqtanish hissi yo'qligi bilan boshqa adiblardan tamomila ajralib turadi. U o'zining taqdiriga esh bo'lgan hayot sirlarini bilishga qiziqishi oilasini yaxshi ko'rishi "Otamga maktub" essesinde ham yaqqol namoyon bo'ladi. Uning otasidan chekkan aziyatlari murg'ak qalbini azoblarga tashlaydi. Shunday ekan, Kafka butun insoniyatga Yagona Alloh bandalari bo'lib xizmat qilish lozimligini o'z asarlarida borligicha inkishof qiladi. Din, millat, irq va qabilalar, toifalar, boylar, kambag'allar deb ajratish bu Allohga shirk keltirish bilan barobardir, degan qizil ip uning asarlarini o'qiganingizdayoq ko'z oldingizda gavdalanadi.

O'zbek adibi Asad Dilmurodning "Armon qushlari" nomli hikoyasida bir-birini to'ldiruvchi ikki tasvir predmeti ziddiyatga kirishadi. Tarix va bugun orasida kechadigan voqelik hikoyaning badiiy qoliplarini yaxlitlashtirishga xizmat qiladi: "Ba'zan juda og'rinib, qon bo'lib ketaman, negaki hunarni behad qadrlagan salohiyatli me'mor-u naqqoshlar poyqadami bo'sag'asini tabarruk qilgan

ustaxonamizni ko'plar bilishmaydi. Aslida, birov ishi tushmaganidan keyin bunga ko'pam ajablanmaslik kerak. Tag'in u Afrosiyob arxeologik qo'riqxonasi shimolida, hatto gado ham birrov nazar solmas xilvat chekkada joylashgan... Xayriyat, ikki yilcha burun turli gul va manzarali daraxt nihollari o'tqazilgach, cho'lday qaqshab yotadigan hovliga sal son kirdi. Atrof temir panjara bilan o'raldi, kiraverishda qo'sh tabaqali ulkan temir darvoza o'rnatildi. O'shanda ham bizni kamdan-kam hollarda yo'qlashardi va shahar hayotidan uzilib qolgan edik"[1.142]. Hikoya muqaddimasidagi qahramon tushuntirishlaridan bilish mumkinki, inson mehnati qadrlanishi, qanday vaziyat va holat ro'y berishidan qat'i nazar bu dunyoda qilayotgan eng suyumli ishiga rag'bat olishi lozimligi haqida so'z bormoqda. Xuddi Kafka talqinlarida inson insoniy munosabatlar orasida ulg'ayib, jamiyatda qadr-qimmat topishi haqida tasavvur uyg'otsa, Gregor Zamzaning hashoratga aylanishdagi kayfiyati, odamlarning unga bo'lgan munosabati – o'lim bilan olishish instinktini yodimizga soladi. A.Dilmurod ayni "Armon qushlari" hikoyasida Xumor ismli qizga oshiq bo'lishi, moziyning hali ochilmagan sir-sinoatidan bahra olish, boshqacha aytganda "bilinish", "tanilish" istagi yaqqol ko'zga ko'rinadi. Hikoyadagi tasvir usuli – murakkab va mifopoetik talqin ustuvorligiga qarab o'sib bormoqda. Mif – insonni o'rab turgan muhit bo'lsa, tasavvur uni qayta ishlashga sharoit yaratishga qodir bir tushunchalar yig'indisidir. Demak, yozuvchi badiiy obrazni quyuqlashtirib, tarixiy-madaniy jabhadagi uzilishlarni, ko'ngil ko'zi bilan his etish muhimligini asoslamogda. Buning natijasida, Xumorga erishish va unga bo'lgan pokiza muhabbatini namoyon etish ilinjida qahramon ko'p xayollarni tuzadi, boshidan o'tkazadi. Uning muhabbatiga musharraf bo'lish ilinjida hayot kechiradi. Asad Dilmurodning badiiy izlanishlaridagi G'arb badiiy tafakkurining sezilarli darajada tasvir me'yorlarida aks etishi ayni haqiqatdir. Chunki tasvir quyuqlashgani sayin o'quvchi fikrlash sahnasiga o'zini jiddiy tayyorlay boradi. "Armon qushlari" hikoyasidagi sopol idishlarga, ko'zalarga naqsh bezash ishlari usta Quli va oddiy qishloq oilasining taqdiri, tirikchiligi, tarixiy obidalarini avlodlarga meros qilib qoldirish muhimligini ham taqozolaydi. Natija shu bo'ladiki, odam o'zining mehnati bilan tuproqdan bino bo'lgan sopol idishlarga qanday chiroyli va haybatli, ko'rgan odamga ko'zni qamashtirgudek naqshlar chizishi

lozim. Inson qalbiga ham xuddi shunday bejirim yaxshiliklar, muhabbat bilan naqshlar bezash muhimligini yozuvchi turli xil mezonlar tufayli idroklamoqda.

TADQIQOT METODLARI. Badiiy nutq tabiati va polifonizm masalasi. Rus munaqqidi M.Baxtin har bir asarda bir-biridan farqlanuvchi va hamma voqelikni “parda” orqasida birlashtiruvchi ovozlarni uygʻunligini – polifonik nutq deya taʼriflar ekan, buni talqin qilgan professor U.Joʻraqulov shunday izohlaydi: “Polifoniyadagi har bir ovoz mustaqil odamni bildiradi. U muallif ovozining takrori yoki aks-sadosi emas. Bu ovoz polifoniya deb atalgan maydon aro muallif va boshqa qahramonlar ovozi bilan bir qatorda harakatlanishi, oʻzga ovozlarni bilan qoʻshilishi, ulardan ajralib chiqishi, ularni tasdiq yoki inkor etishi, hatto oʻzga ovozlarga qarshi isyon koʻtarishi mumkin. Har bir ovozning oʻz dunyosi, nuqtayi nazari, gʻoyasi bor. U bularning barchasini himoya qilish, polifoniya doirasida namoyon etish va bu maydonda gʻolib yoki magʻlub boʻlish huquqiga ega. Qizigʻi shundaki, hatto muallif ovozining toʻla maʼnodagi magʻlubiyati ham boshqa ovozlarni faoliyatining oʻzgarishi va soʻnishiga olib kelmaydi. Shunga koʻra polifoniya, baʼzi oʻzbek adabiyotshunoslari qayd etganidek, maʼno serqatlamligi, koʻpmaʼnolilik emas. Undagi har bir ovoz bir mustaqil olam, ulkan dunyo ichidagi dunyodir”[6.78]. Binobarin, U.Joʻraqulov har qanday badiiy asar tabiatidan kelib chiqib, oʻz qarashlarini talqin qilgan ekan, masalaning uchinchi bir jihatini ham mantiqiy urgʻulaydi. Asarning qaysi makon va zamonda yozilgani, mafkuradan xoli boʻlishi, insonning ulkan dunyo ichidagi dunyocha ekanligini ham toʻlaqonli his etish zarurligini taʼkidlaydi. Asad Dilmurodninng eng xarakterli uslubidan biri – hayotdagi odamlarni moziy va bugun orasida jiddiy sinovlar modusidan oʻtkazganligida koʻrinadi. Mana shu tamoyil adibning pirovard uslubiy-shakliy yoʻsindagi sintezlash qobiliyatining teranligini ham kafolatlaydi.

XULOSA shuki, “Armon qushlari” hikoyasida bir oila va uning oʻz baxtidan mosuvo boʻlgan Xumorning qismatiga mantiqiy urgʻu beriladi. Uning bebaxtligi ham usta Quli nafsoniyati sabab roʻy berishini xilma-xil ong osti sezimlari bilan yuzaga chiqara olgan Asad Dilmurod ijodiy konsepsiyasining mevasi deb qarash ishonchni oqlaydi. Inson bu dunyoga baxt izlab keladi hamda shu ehtiyoj bilan jazolanadi, degan hikmatlar bejiz aytilmaganiga imon keltiramiz. Yaʼni insonning qalbiga chizilgan muhabbat naqshi, har qanday balo-qazolar bilan ham oʻchmasligini, u abadiyatga olib boruvchi, Haq taoloni tanishga yoʻnaltiruvchi chiziqlar ekanligiga shak-shubha qilmaymiz.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Asad Dilmurod. Armon qushlari. –T: Yangi asr avlodi. 2017. –B.142.
2. Boboxonov M. Oʻzbek qissalarida badiiy psixologizm. –T: Bayoz. 2014. –B.132.
3. Frans Kafka. Evrilish. –T.: Yangi asr avlodi. 2020. –B.22-23.
4. Haqqul I. Ijod iqlimi. – T.: Fan, 2009. – B. 375-376.
5. Jon Golsuorsi. Adabiyot va hayot. –T: “Maʼnaviyat”. 2010. –B.77-78.
6. Joʻraqulov U. Nazariy poetika masalalari. –T.: Gʻ.Gʻulom nomidagi nashriyot matbaa uyi. 2015. –B.78.
7. Nazar Eshonqul. “Men”dan “men”gacha. –T.: Akademnashr. 2014. –B.272.
8. Quronov D., va boshq. Adabiyotshunoslik lugʻati. –T: Akademnashr. 2010. –B.402.
9. Toʻlaganova S. Ijodkor shaxsi va adabiy qahramon muammosi. –T: 2013. –B.28.
10. <https://journal.fledu.uz/wp-content/uploads/sites/3/2021/12/monologik-nutkning-funkczional-va-psiholdingvistik-hususiyatlari.pdf>
11. Бахтин М. Автор и герой в эстетической деятельности. Собрание сочинений. Т. - 1. – М.: Искусство, 2003. – С. 216.